

SOCIÁLNĚ HUMANITNÍ SOUVISLOSTI OBRANY A VÝSTAVBY ARMÁDY

Po historických i aktuálních zkušenostech a na základě vědeckého poznání by mělo platit jako axióm: **Sociální potenciál je v obraně a při výstavbě armády neméně důležitý jako jsou potenciály ostatní - vojenský, technický, ekonomický a další.** Platí to ve všech politických systémech, tím spíše v občanské demokratické společnosti, jejíž stát usiluje o svou suverenitu.

Rovnocennost, či spíše dominance lidského potenciálu vychází z faktu, že je ze všech potenciálů nejdynamičtější složkou a v podstatě - i při respektování multiplikativních závislostí - determinuje úroveň a využití potenciálů ostatních.

Uvažovat o přípravě na moderně pojatou obranu suverénního státu znamená tedy učinit součástí vojenského myšlení a vojenskostrategických příprav poznání, využití a ovlivnění lidského potenciálu a jeho zdrojů. Vyžaduje to především strategicky vedenou analýzu lidského potenciálu a jeho základních složek (potenciálu zdraví a fyzické schopnosti, kvalifikačního a dovednostního potenciálu, potenciálu participace, kreativity a hodnotové orientace, zejména vůle a motivace k obraně aj.). Spojenecká operace Pouštní štít a Pouštní bouře, jakkoli v ní dominovala moderní technika, byla příkladem mistrného výběru a zabezpečení lidí, využití dispozic lidského potenciálu bojujících vojsk, a to zvláště při plánování a řízení operací. Nelze zapomenout, že nedisponujeme dostatečnými zkušenostmi v tomto směru. Vojenské myšlení nedávné minulosti se v naší armádě dosti mechanicky podřizovalo koalici, zvláště ruskému vojenskému myšlení, to nepřipustilo respektování nejen československé suverenity, ale vůbec nepočítalo s moderním pojetím člověka jako občanského subjektu vojenství. Lidský činitel byl brán jako konstantní, jeho potence byly hrubě deformovány. Slovy se sice uznávala úloha lidského činitele, ale v praxi nerespektovala.

S analýzou lidského potenciálu obrany úzce souvisí modernizace vojenskostrategického a operačního myšlení, jež je dnes nemyslitelné, aniž by se jeho součástí nestaly meritorní oblasti společenskovedního myšlení.

Příprava obrany suverénního demokratického státu, realizace mobilní obranné strategické koncepce, závisí nejen na dobrých strategických plánech. Stejnou, ne-li větší měrou závisí na tom, jak se podaří uskutečnit demokratickou transformaci armády, tj. její zařazení do soustavy demokratického společenského systému a její vnitřní přetvoření na nikoli už jen loajální, ale politicky státotvornou instituci demokratického státu. Hodně záleží na dořešení státoprávního uspořádání, což má pro armádu strategický význam.

Mnoho také záleží na vnitřních proměnách armády, na jejím podřízení demokraticky pojatým principům a pravidlům řízení, velení a výchovy, na přetvoření nedílné velitelské pravomoci zatížené autokratickým administrováním na moderní manažérský systém s pružnou delegací pravomocí a participací podřízených. Jde přitom o skutečné posílení pravomoci a odpovědnosti velitelů a nikoli o stálou petrifikaci velení přes hlavu a vyvolávání

nejistot nepřipustným zasahováním vyšších stupňů do nejnižších článků armádní struktury. Souvisí s tím taková orientace pravidel a řídicích systémů armády, které ji budou připravovat na obranu země a nepřipustí její rozklad. V tomto směru se kritickou stává otázka sladení nových řádů se záměry vedení obrany a urychlené jejich zavedení do praxe vojsk. Žádná armáda nevydrží žít dlouho bez jednoznačně vymezených pravidel, které představují především vojenské řády. Dlouhodobější provizorium v této oblasti působí retardačně.

Sociálně humanitní aspekty obrany nově formovaného suverénního demokratického státu, zvláště pak sociální procesy vyvolané transformací armády, nezbytně vyžadují specializovaný společenskovědní výzkum. Nejde však pouze o kvalifikované teoreticko-empirické poznávání, jak bylo započato ve Vojenském ústavu sociálních výzkumů (VÚSV). Jde také o koordinovanou analýzu všech základních složek lidského potenciálu armády a vyhledání cest jeho účinné kultivace. To je strategická činnost úseku humanitárních a sociálních věcí, to může být náš efektivní podíl na celkové tvorbě strategie obrany. Ukazuje se, jak nám vyjevil i výzkum hodnotových orientací mužské předvojenské mládeže a potvrzují potíže se získáváním vojáků základní služby pro krátkodobou profesionální službu, že lidským potenciálem obrany je kromě příslušníků armády i velká část civilní populace. Připravujeme proto dlouhodobé cílevědomé ovlivňování obyvatel, aby demokraticky mohli a chtěli participovat na obraně.

Za vážnou otázku považujeme propracování mechanismu efektivní realizace výsledků výzkumu do praxe. Je třeba otevřeně říci, že dosavadní řízení v armádě vědecké poznatky nepotřebovalo a nechtělo, omezovalo se na dodatečné ideologické zdůvodnění svých opatření. Pozůstatek této praxe se zřetelně projevuje i dnes. Zesiluje ho komunikační disonance mezi představiteli vědy a praxe. Týká se styku nejen společenských, ale i vojenských věd s vojenskou praxí. Chyba je zřejmě na obou stranách. Na jedné jsme ještě nevytvořili typ aplikátorů a popularizátorů vědeckých poznatků a na druhé straně jsme ve vědecké práci nedokázali vždy vzít v úvahu potřeby praxe. Rozhodující je přitom poznání nejen vojenských subjektů, ale také a především poznání postojů občanů k obraně.

Vyústěním kladného vztahu občanů a společnosti k obraně je **vůle k obraně**. Představuje složitý sociálně politický a psychologický jev, který zahrnuje cílově zaměřené individuální a společenské jednání. To je spojeno s překonáváním překážek při zajišťování bezpečnosti státu před ohrožením. Jde o soubor vlastností, projevující se ve schopnosti záměrně dosahovat předem stanovené cíle obrany.

Vůle k obraně má samozřejmě jak aktuální, tak konkrétně historickou povahu. Je založena na řadě faktorů, které musí být akceptovány, má-li být tato vůle k obraně na potřebném stupni. Mezi její hlavní předpoklady patří:

- uznání nezbytnosti armády v podmínkách současného světa,
- akceptace všeobecné branné povinnosti při vědomí postupné profesionalizace armády v závislosti na její modernizaci a ekonomických možnostech,
- pozitivní postoje převážné části občanů a společenských institucí k obraně ČSFR a potřebám a úkolům ČSA,
- zájem občanů získat potřebné znalosti, dovednosti a návyky, potřebné v případě ohrožení země.

Klíčovým předpokladem vůle občanů k obraně je tedy legitimita a kvalita její ústřední instituce - armády. I když podle výzkumů se většina našich občanů neobává ohrožení našeho státu, přesto v jejich vědomí zůstává jistá míra obav z možných rizik z dynamicky se vyvíjející situace v Evropě a ve světě, což je i příčinou jejich převažujícího pozitivního vztahu k legitimitě armády.

Armáda je občany chápána jako potřebná instituce, a to jak pohotová instituce k řešení nejrůznějších kritických situací a k výchově mladé mužské generace, tak jako faktor mezi-

národně politických bezpečnostních záruk. Tak to konečně chápou i vojáci z povolání, v jejichž vědomí ustupuje chápání armády pouze jako nástroje násilí.

Chce-li společnost armádu, ještě to nemusí znamenat, že chce tuto armádu. Bohužel současný stav armády je převážnou částí občanů hodnocen jako nedostatečný, a to i pro plnění těch zmíněných a redukováných úkolů, pro které jí přiznávají legitimitu. Na druhé straně však občané nejsou příliš ochotni věnovat na odpovídající úroveň armády potřebné rozpočtové prostředky, nemluvě již o vlastním participaci na obraně. Tento postoj byl sociologicky shrnut do jedné věty, kterou bychom sami před sebou a před občany neměli skrývat: "Armáda ano, ale beze mne, armáda kvalitnější, ale za méně peněz."

Z toho vyplývají i postoje k potenciální volbě vojenského povolání i postoje a nároky na sloužící vojáky z povolání, i když tyto postoje občanů k vojákům z povolání nejsou tak katastrofální, jak si sami občané i vojáci z povolání myslí. Přesto však vojáci z povolání se před těmito kritickými postoji uzavírají do izolace a ve vlastním prostředí naopak mají pocit výlučnosti, který ani tak není výrazem důvěry známého vojenského elitismu, jako spíše zneuznanosti sociální skupiny vojáků z povolání. Logicky to potom přispívá i k prohlubování pocitu sociální nejistoty, která nejvýrazněji znemožňuje využít a kultivaci lidského potenciálu v armádě.

Ve srovnání se sociální skupinou vojáků z povolání jsou vojáci základní služby charakterističtí zvyšujícími se nároky na osobní svobodu, aniž by byly vyváženy vyšší mírou osobní odpovědnosti za obranu země, i ve vztahu k veřejnosti a k demokratickému rozvoji společnosti. Hodnotově podmíněné aktivity vojáků základní služby působí zatím v procesu utváření vztahu mladých mužů k obraně výrazně disfunkčně. Mimo jiné je to podmíněno i nízkou preferencí takových hodnot, jako je vztah k vlasti, národu, státu. Přitom hodnota vlastenectví působí kladně i na postoje k vojenské službě. Stojí za to zaznamenat, že je to hodnota, kterou preferují vojáci politicky mající sklon spíše k levici a středu našeho politického spektra. Zároveň je to však spojeno s nacionálně profilovaným vlastenectvím.

Vojenská služba je mladými muži chápána výrazně pragmaticky, jako životní období, v němž osobnostně dozrávají, zvyšují si svou fyzickou a psychickou odolnost, získávají životní zkušenosti. Z tohoto hlediska se ukazuje, že nezbytnou podmínkou, aby vojenskou službu chápali jako osobně přijatelnou a společensky užitečnou, je zejména náročně prováděný výcvik. Podobný pragmatický přístup mají mladí muži k vojenskému povolání. Zatím je k němu vlastní situace ekonomicky nenutí a navíc vidí, že z tohoto hlediska není vojenské povolání příliš atraktivní. Je to ovšem nutné brát i v kontextu se snižováním prestiže armád všude na světě. Z toho plyne i nedostatek vůle k obraně.

Pro mladou mužskou generaci je tedy služba v armádě jistým regresem, spojeným zvláště s vysokým stupněm reglementace, považované a hodnocené jako bariéra jejich identifikace s výkonem služby v armádě. Lze však podmíněně předpokládat, že by se postoje těchto mladých lidí změnily v případě ohrožení, svědčí o tom např. postoje a chování občanů v roce 1968 či při událostech 17. listopadu 1989. Je tedy patrné, že hodnotový svět lidí, zvláště mladých, je výrazně podmíněn i situačně, kdy se do popředí dostávají často v mírových a konsolidovaných dobách zasuté hodnoty. Po odeznění situace se hodnotové postoje často velmi rychle vracejí do předcházejících stavů. Nelze však nepoznamenat, že změna postojů k ohrožení může přijít i pozdě. A za druhé, že proklamované postoje nemusí stačit k zvládnutí vůle k obraně tam, kde se začalo střít a kde hrozí nebezpečí ohrožení života.

U zcela nejmladší vojenské generace je patrný určitý nebezpečný rys - posun k preferenci silné osobnosti, což má své sociálně ekonomické kořeny a je mj. spojeno i se smířlivými postoji k šikanování. U starších vojáků, tj. z povolání, pak dochází k rozkolísání dříve uznávaných hodnot, podmíněné narušením obvyklých sociálních procesů a vazeb, především sociální jistoty, na kterou byli dlouhá léta zvyklí.

Podle sociologických výzkumů je patrné, že současný stav hodnotové orientace u vojáků z povolání a stupeň jejich přijímání ostatními sociálními skupinami je odlišný od obecně

dlouhodobě existující hierarchie hodnot. Kromě absence dlouhodobých sociálních jistot příslušníci armády pocítují největší napětí zvláště pokud jde o možnosti rozvoje osobnosti, stupeň akceptace jejich vlastní práce spolupracovníky, možnosti relaxace a regenerace sil, malé možnosti spolužití s rodinou, malé možnosti kontinuální socializace v širších sociálních skupinách, a to zvláště jako důsledek reorganizačních a redislokačních změn.

Je jisté, že toto napětí vojáků při uspokojování základních hodnot je podmíněno celkovou společenskou, politickou a ekonomickou situací. Jedním z důležitých předpokladů pozitivního vztahu občanů, institucí a veřejnosti k armádě a k obraně státu je odpovídající míra rozhodující části společnosti s hodnotami, které stát prezentuje a garantuje. Jde o hodnoty sociální, ekonomické, politické, kulturní a mravní. Lidé se totiž zpravidla neidentifikují s institucemi, ale s hodnotami, které tyto instituce konkrétně představují. Je pochopitelné, že ve vědomí občanů se formují pozitivní postoje k obraně a k armádě při potenciálním a reálném ohrožení těchto hodnot. Proto tato ohrožení musí být zřejmá, jinak lze zmíněné postoje občanů těžko vyvolat.

Sociální vědní výzkumy i další poznatky ukazují, že tyto předpoklady jsou nedostačující, zvláště pokud jde o zájem občanů připravovat se aktivně na obranu země. Tím spíše se potom usiluje o to přenést odpovědnost za tuto povinnost na profesionální armádu, i když pro to dosud nejsou odpovídající politické, sociální, ekonomické a jiné předpoklady. Jednou ze základních příčin je odcizení zájmů občanů od zájmů státu, neztotožnění se s jeho cíli a institucemi, ztráta sociálních instinktů sebezáchovy zvláště u mládeže, projevující se sníženou schopností hodnotit realitu světa z hlediska možných aktuálních i perspektivních ohrožení.

V tomto smyslu se zdá, že nynější komunikační procesy dostatečně nezabezpečují pronikání signálů možných ohrožení do společnosti a veřejnost je proto nepocítuje jako dostatečně alarmující. Zcela zjevně dochází i ke značnému ahistorismu nebo přímo negování historických zkušeností z novodobých dějin našich národů.

Úroveň vůle k obraně tedy v současnosti charakterizuje:

- Absence odborných vojenskopolitických pohledů na existenci a charakter armády prostřednictvím institucí státní moci.

- Nedostatečná akceptace všeobecné branné povinnosti v podobě vojenské základní služby (pozitivní postoje i chování projevuje pouze čtvrtina povolanců, polovina jich chce vojenskou službu absolvovat, ale považuje ji za nutné zlo, zbylá čtvrtina odmítá vojenskou službu vůbec - z nich se rekrutuje již 45 tisíc žadatelů o civilní službu).

- Omezené ekonomické možnosti pozitivní transformace armády.

- Nezbytný rozpad Jednotného systému branné výchovy obyvatelstva, který měl militaristický charakter, ale nebyl ničím dosud nahrazen; až nyní se připravuje Projekt výchovy občanů k obraně.